

USPJEŠNOST RESOCIJALIZACIJE NAKON ZAVODSKOG TRETMANA¹

Vojislav Kovačević i Milko Mejovšek

Originalni znanstveni članak

UDK: 376, 58

Fakultet za defektologiju
Sveučilište u Zagrebu

Prispjelo: 18. 03. 1985.

SAŽETAK

Na uzorku 628 maloljetnih delinkvenata u postpenalnom periodu prikupljeni su podaci o tretmanu, efikasnosti resocijalizacije, sociološkim karakteristikama, općim socijalnim stavovima, kao i neki opći podaci (ukupno 168 varijabli).

Sve prikupljene informacije podvrgnute su hijerarhijskoj faktorskoj analizi. U prostoru I reda izoliran je 31 faktor, II reda 9 faktora i III reda 3 faktora.

U prostoru najšire generalizacije dobivena su tri ortogonalna generalna faktora: socijalno ponašanje u postpenalnom periodu, odgojni rad i obrazovni rad u toku tretmana.

1. UVOD

U istraživanjima resocijalizacije počinio-oca krivičnih djela ispituje se djelovanje raznih činilaca koji postoje prije tretmana, u toku tretmana i nakon njega i koji taj proces pospješuju ili otežavaju. Najčešće se ti razni činioci u katamnestičkim studijama klasificiraju u skupove karakteristika: ličnost počinio-oca krivičnog djela, njegova socijalnog statusa i tretmana, a efikasnost resocijalizacije procjenjuje na temelju usporedbe manifestiranog ponašanja prije i nakon tretmana.

Malo je katamnestičkih studija koji se ispitanjem djelovanja tih činilaca bavi strukturalno, odnosno na taj način da istovremeno dovede u međusobne relacije velik broj činilaca i da utvrdi njihove složene interakcije, kao i hijerarhijsku strukturu koju oni tvore. Ovim pristupom, koji zahti-

jeva mnogo početnih informacija i složenu kompjutorsku obradu, mogu se utvrditi konfiguracije činilaca na latentnoj razini s raznim stupnjem generalnosti koje predstavljaju osnovne mehanizme koji objašnjavaju socijalno ponašanje počinio-oca krivičnih djela u postpenalnom periodu.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja sastoji se u pokušaju određivanja hijerarhijske strukture socijalne integracije maloljetnih delinkvenata nakon provedenog zavodskog tretmana. Ulazne informacije u toku njihova prikupljanja bile su grupirane u pet skupova: opći podaci o maloljetniku, efikasnost resocijalizacije u postpenalnom periodu, karakteristike zavodskog tretmana, socijalne karakteristike maloljetnika i njihovi opći socijalni stavovi.

¹ Rad je sastavni dio projekta Fakulteta za defektologiju, Sveučilišta u Zagrebu, „Provjera uspješnosti zavodskog tretmana maloljetnika na području SR Hrvatske“. Financirao ga je RSIZ odgoja i osnovnog obrazovanja SRH, RSIZ socijalne zaštite SRH, SIZ specijalnog odgoja i usmjerenog obrazovanja SRH, USIZ socijalne zaštite grada Zagreba i Fakultet za defektologiju, Sveučilišta u Zagrebu.

3. METODE RADA

3. 1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika formiran je od osoba oba spola koje su u periodu od 1. 1. 1972. do 31. 12. 1975. godine otpuštene iz odgojnih zavoda i domova za preodgoj na teritoriju SR Hrvatske. Trajanje postpenalnog perioda kretalo se u rasponu između četiri i osam godina. Sve potrebne informacije prikupljene su ukupno za 628 ispitanika.

3. 2. Uzorak varijabli

Početne informacije prikupljene su pomoću četiri ankete i dvije skale. Anketama su dobiveni opći podaci o ispitaniku, informacije o karakteristikama tretmana kojemu je bio izložen za vrijeme boravka u zavodu, socijalnim karakteristikama ispitanika u postpenalnom periodu i informacije o uspješnosti resocijalizacije nakon otpuštanja iz zavoda. Pomoću skala ispitanici su opći socijalni stavovi.

Anketni list Opći podaci sadrži 23 varijable, kojima se prikupljaju podaci o tome gdje i s kim je ispitanik živio po završetku tretmana, u kojim je sve zavodima boravio do dolaska u posljednju ustanovu iz koje je otpušten, kolika je bila životna dob ispitanika u vrijeme početka tretmana, na kraju tretmana i u času ispitivanja, koliko je tretman trajao, kolika je bila duljina postpenalnog perioda, da li su konstatirane psihosomatske aberacije, kao i neki opći podaci o ispitaniku.

Anketa Varijable tretmana sastoji se od 31 varijable pomoću kojih se ispituje:

školoavanje i stručno usavršavanje ispitanika za vrijeme tretmana u ustanovi, uvjete u kojima se odvijalo odgojno—obrazovno djelovanje, struktura kadrova koji vrše tretman, slobodne aktivnosti ispitanika u ustanovi i izvan nje, kontakti ispitanika s roditeljima i socijalnim radnicima za vrijeme trajanja tretmana.

Socijalne karakteristike ispitanika u postpenalnom periodu prikupljene su na temelju ankete s 24 varijable. Informacije su se odnosile na slijedeće: obrazovanje roditelja, cjelovitost obitelji, odnose u obitelji, obrazovni, kvalifikacijski i profesionalni status ispitanika, materijalni i kulturni standard uže sredine u kojoj ispitanik živi, teritorijalnu mobilnost ispitanika, postojanje devijantnih grupa u sredini u kojoj ispitanik živi, postojanje organizacija koje okupljaju omladinu i pomoć i intervencije centara za socijalni rad.

Informacije o uspješnosti resocijalizacije u postpenalnom periodu prikupljene su pomoću anketnog lista Varijable efikasnosti, koji sadrži 51 varijablu. Na temelju multidimenzionalnog i dinamičkog pristupa prikupljene su informacije o: zaposlenju, odnosno školovanju poslije tretmana, školovanju, odnosno zaposlenju prije tretmana, odnosu ispitanika prema obitelji, odnosu prema vlastitom izgledu, uključivanju u makrosocijalne grupe, provođenju slobodnog vremena, kriminalnoj i prekršajnoj aktivnosti, oblicima devijantnog ponašanja, pripadnosti devijantnim grupama, percepciji uzroka ponašanja u postpenalnom periodu i percepciji tretmana.

Opći socijalni stavovi ispitani su Skalom superega R. B. Cattella (20 varijabli) i Skalom autoritarizma H. J. Eysencka u adaptaciji M. Mrakovića (19 varijabli).

3. 3. Metode obrade podataka

U obradi podataka primijenjen je program TRICH (Bosnar i Prot, 1981). To je program za hijerarhijsku faktorsku analizu pod komponentnim modelom. Glavne komponente prvog reda reducirane su prema PB kriteriju (Štalec i Momirović, 1971) i zatim transformirane u orthoblique poziciju. Ekstrakcija glavnih komponenti drugog i trećeg reda vrši se prema Guttman–Kaiserovom kriteriju. Izolirane glavne komponente također se transformiraju u orthoblique poziciju. Za svaku faktorsku razinu program izračunava relacije s početnim skupom varijabli, kao i relacije između faktora različite razine.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

Iz matrice interkorelacija manifestnih varijabli izoliran je 31 faktor prvog reda; oni objašnjavaju 54,57% ukupne varijance svih prikupljenih informacija. U prostoru drugog reda dobiveno je 9 faktora (49,96% ukupne varijance prostora prvog reda), a u prostoru trećeg reda 3 faktora (51,11% ukupne varijance prostora drugog reda).

U prostoru prvog reda izolirani su ovi faktori² (u zagradi je označeno usmjerenje faktora):

1. Delinkventna aktivnost (–)
2. Osnovno obrazovanje (–)
3. Stabilnost boravka u odgojnoj grupi (+)
4. Superego s autoritarizacijom (+)
5. Stručno osposobljavanje (–)
6. Autoritarni odnos prema nesposobnima (+)
7. Radna aktivnost u postpenalnom

- (razdoblju) (+)
8. Obrazovanje roditelja (+)
9. Zadovoljstvo radnom aktivnosti prije tretmana (+)
10. Vremensko trajanje postpenalnog perioda (+)
11. Spol (+)
12. Prostituiranje u postpenalnom periodu (+)
13. Stručnost odgajatelja (+)
14. Autoritarni odnos prema težim prijestupima (+)
15. Okupljanje omladine (+)
16. Urbana sredina (+)
17. Raniji institucionalni tretman (–)
18. Druženje s prostituiranim grupama (–)
19. Društveno–politička aktivnost u postpenalnom periodu (+)
20. Evaluacija vlastite vrijednosti (+)
21. Dob (+)
22. Stimulativno djelovanje socijalne zaštite tokom tretmana (–)
23. Aktivnost socijalne zaštite u postpenalnom periodu (–)
24. Migracije u postpenalnom periodu (–)
25. Izvanškolska aktivnost tokom tretmana (–)
26. Sociopatsko ponašanje u postpenalnom periodu (–)
27. Roditeljstvo (+)
28. Konstantnost u izvršavanju obveza prije tretmana (+)
29. Formalna razina obrazovanja (+)
30. Artefakt
31. Artefakt

Analiza strukture prostora prvog reda moguća je uvidom u matricu interkorelacija između faktora (Tablica 1).

² Zbog pomanjkanja prostora tablice koje se odnose na identifikaciju faktora prvog reda nisu prikazane u ovom radu. Zainteresirani čitalac može ih dobiti na uvid u Zavodu za defektologiju Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

Tablica 1.

Korelacije arthoblique faktora I reda

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	1.00														
2	.03	1.00													
3	.13	.13	1.00												
4	.34	.04	.06	1.00											
5	-.16	-.23	-.19	1.00											
6	-.15	-.08	.01	.14	1.00										
7	.41	.09	-.12	-.38	1.00										
8	-.01	.10	-.08	-.04	.00	1.00									
9	.27	.11	.05	.29	-.20	-.13	1.00								
10	.12	.03	.05	.16	-.13	-.06	.32	1.00							
11	.08	-.07	.23	-.03	-.06	.11	-.21	-.07	1.00						
12	-.13	.03	.04	-.10	.06	.11	.06	-.17	-.10	1.00					
13	.08	.02	.28	.05	-.11	-.02	-.03	-.16	-.04	.04	1.00				
14	.26	-.04	.05	.45	-.11	-.11	-.12	-.07	.19	.15	.10	1.00			
15	-.12	.03	.00	-.03	.01	-.03	.29	-.05	-.12	-.02	-.02	.08	1.00		

(Tablica 1. nastavak 1)

	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
1	.00	.07	.24	.18	.28	-.04	.04	.29	.14	.05	.40	.32	.15	.28	.07	-.07
2	.08	-.01	.04	.03	.12	.18	-.01	.06	.09	.12	.07	.05	.12	.19	-.03	-.01
3	.06	.12	.03	-.02	.02	-.28	.20	.03	.07	.24	-.07	-.03	.19	-.03	-.02	.01
4	.09	.05	.13	.17	.46	-.09	.08	.26	.18	.04	.24	.35	.11	.27	.01	-.06
5	-.16	-.04	-.08	-.10	-.14	.07	-.02	-.13	-.07	.02	-.09	-.14	-.17	-.41	.00	-.02
6	-.12	.05	-.05	-.14	-.27	-.08	.05	-.09	-.09	-.03	-.20	-.09	-.12	-.27	.08	-.02
7	.04	.00	.17	.33	.29	-.09	-.08	.32	.12	-.02	.46	.36	.12	.43	.03	-.01
8	.08	-.03	.03	.01	.03	.04	-.08	.21	.12	.04	.13	.05	.05	.16	.02	.01
9	.09	-.04	.04	.12	.24	.00	.00	.16	.03	.05	.11	.15	.29	.28	.03	.02
10	.08	.06	.04	.05	.17	.01	.01	.13	-.01	.04	.02	.14	.08	.10	.03	-.04
11	.01	.06	-.01	-.13	-.04	-.19	-.18	-.02	-.10	.01	-.06	.08	.08	-.08	.06	.02
12	-.01	.04	-.08	-.11	-.10	-.02	.02	-.10	-.05	.03	-.15	-.14	-.04	-.13	-.05	.03
13	.11	.06	-.01	.05	-.01	-.25	.18	-.03	.01	.16	-.05	-.02	.11	.01	-.06	.00
14	-.04	.08	.12	.11	.19	-.10	.06	.14	.06	.02	.17	.26	.04	.07	.12	-.07
15	.08	-.06	-.05	-.04	-.01	.05	-.01	-.09	-.03	-.01	-.05	-.05	-.05	-.03	-.09	-.06

(Tablica 1. nastavak 2)

	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
16	1.00	.00	.00	.01	.11	-.13	.04	.06	.10	.12	.02	.00	.11	.18	-.09	-.02
17		1.00	.00	.02	.03	-.12	.07	.04	.03	.05	-.02	.08	.06	.01	.10	-.02
18			1.00	.04	.15	.01	.01	.08	-.01	.27	.12	.02	.03	.03	.01	-.06
19				1.00	.13	.02	-.01	.16	.10	.01	.18	.12	.02	.23	.05	-.07
20					1.00	.00	.01	.17	.12	.04	.23	.27	.13	.22	-.03	-.08
21						1.00	-.17	-.09	-.13	-.22	.03	.00	-.11	.02	.03	.03
22							1.00	.01	-.02	.12	-.02	.03	.03	-.07	-.01	-.03
23								1.00	.20	.07	.22	.24	.15	.31	.04	-.05
24									1.00	.12	.15	.08	.14	.18	.04	-.03
25										1.00	.07	.00	.14	.02	.01	-.01
26											1.00	.33	.06	.24	.01	-.02
27												1.00	.07	.24	.04	-.02
28													1.00	.20	.07	-.05
29														1.00	.05	.03
30															1.00	.00
31																1.00

Najveći, premda osrednji koeficijenti korelacije, postoje između faktora delinkventne aktivnosti (F_1) i radne aktivnosti u PPP³ (F_7) i sociopatske aktivnosti (F_{26}); također između faktora superega s autoritarizmom (F_4) i autoritarizma prema težim prijestupima (F_{14}), kao i s evaluacijom vlastite vrijednosti (F_{20}). Osim toga nešto veći koeficijent korelacije postignut je između faktora stručnog osposobljavanja (F_5) i formalne razine obrazovanja (F_{29}), koji je logički pozitivan s obzirom na usmjerenje faktora. Toj razini koeficijenata korelacije pridružuje se povezanost između faktora radne aktivnosti u PP (F_7) i sociopatskog ponašanja u PPP (F_{26}), delinkventne aktivnosti (F_1), kao i s razinom formalnog obrazovanja (F_{29}).

Povezanosti faktora, s obzirom na njihovo logičko usmjerenje, pokazuju tendenciju da je smanjena delinkventna aktivnost u PPP najviše povezana s pojačanom radnom aktivnosti i smanjenim sociopatskim ponašanjem, ali i s povećanim superegom s autoritarizmom, povećanom vlastitom evaluacijom i pojačanim autoritarizmom prema težim prijestupima. Osim toga ona je povezana i s nešto povećanim zadovoljstvom s radnom aktivnosti u periodu prije tretmana, višim formalnim obrazovanjem, kao i činjenicom da su ispitanici postali roditelji, a i time da se manje druže s prostitutiranim grupama. Smanjena je delinkventna aktivnost u PPP donekle povezana i sa smanjenom aktivnosti socijalne zaštite.

Smanjena sociopatska aktivnost povezana je najviše s pojačanom radnom aktivnosti i smanjenim delinkventnim ponašanjem. Osim toga s nešto nižim korelacija-

ma povezana je sa smanjenim druženjem s prostitutiranim grupama, kao i s povećanim superegom s autoritarizmom, povećanom evaluacijom vlastite vrijednosti, povišenom razinom formalnog obrazovanja i smanjenom aktivnosti socijalne zaštite. Vjerojatno zato što ona nije, kao ni kod smanjene delinkventne aktivnosti, bila potrebna.

Treba pripomenuti da faktori tretmana osnovno obrazovanje (F_2) i stručno osposobljavanje (F_5) u zavodima, stalnost boravka u odgojnoj grupi (F_3), stručnost odgajatelja (F_{13}) i izvanškolska aktivnost (F_{25}) nisu međusobno naročito visoko povezani, a niti su povezani s faktorima socijalnog ponašanja u PPP. Uočljiva je tendencija da čim je bolje organizirano stručno osposobljavanje u zavodima, da je slabije osnovno obrazovanje i obratno. Stalnost boravka maloljetnika u odgojnim grupama povezana je s tendencijom veće stručnosti odgajatelja, mladom dobi maloljetnika, smanjenim angažmanom u izvanškolskom radu i ženskim spolom. U vanškolskoj aktivnosti pretežno sudjeluju mlađi ispitanici, a i s njima rade stručniji odgajatelji.

Napomenuto je da su faktori tretmana praktično većinom u nultim korelacijama s faktorima resocijalizacije i formiranih stavova. Neke blage povezanosti mogu se uočiti jedino između faktora stručnog osposobljavanja u zavodu s nekim faktorima resocijalizacije i socijalnih stavova. Tako pojačano stručno osposobljavanje u ustanovama povezano je s pojačanom radnom aktivnosti u PPP i smanjenim prostitutiranjem, ali i s nešto povećanim delinkventnim aktivnostima. K tomu poboljšana organizacija stručnog osposoblja-

³ PPP – postpenalni period

vanja povezana je blago s nešto pojačanim superegom i autoritarizacijom, kao i evaluacijom vlastite vrijednosti. Znači da postoje samo blage tendencije tih veza, jer im se zajednička varijanca kreće od oko 0—5%.

Također ni aktivnost socijalne zaštite nije naročito povezana s resocijalizacijom ispitanika. Osim toga treba upozoriti da su dva faktora koja su izdvojena iz područja socijalne zaštite međusobno praktično ortogonalna, tako da stimulativno djelovanje tokom tretmana (F_{22}) i aktivnost socijalne zaštite u PPP (F_{23}) djeluju kao apsolutno nezavisne dimenzije, te se na temelju jedne aktivnosti u centrima za socijalni rad ne može procijeniti druga.

Inače je stimulativno djelovanje socijalne zaštite tokom tretmana praktično nepovezano s ostalim faktorima. Možda bi se neaktivnost djelovanja socijalne zaštite tokom tretmana mogla objasniti nekim vrlo malim koeficijentima korelacije. Na temelju njih uočljivo je da je ta neaktivnost nešto povezana sa stalnosti boravka maloljetnika u odgojnoj grupi, povećanom stručnosti odgajatelja koji rade nešto više sa ženskim štičenicima i to mlađim, koji tendiraju izvanškolskoj aktivnosti u zavodima.

Aktivnost socijalne zaštite u PPP je nešto više povezana s faktorima resocijalizacije, ali ipak minimalno, i to pretežno, s obzirom na logično usmjerenje faktora s njenom smanjenom aktivnosti. Vjerojatno bi se ta smanjena aktivnost mogla objasniti time što se manje poduzimaju neke mjere ukoliko ispitanici tendiraju da imaju višu razinu formalnog obrazovanja, ukoliko su radno aktivniji, ako im je više izražena evaluacija vlastite vrijednosti i ako im je smanjena delinkventna i sociopatska aktivnost. Također kad su postali roditel-

ji, kod kojih je izražen viši stupanj superega povezanog s autoritarizacijom, a, osim toga, stalnije borave u svojem domaćinstvu. Vjerojatnije je da se aktivnost centara za socijalni rad u PPP usmjeruje u onim slučajevima kada je njihova procjena resocijalizacije maloljetnika negativna. Međutim, to se vrlo rijetko događa, kao što se vidi iz tablica frekvencija.* Pojačana radna aktivnost ispitanika u PPP osim prije navedenih izrazitijih veza sa smanjenom delinkventnom i sociopatskom aktivnošću i povećanom razinom formalnog obrazovanja povezana je, ali nešto manje, s pojačanim superegom i autoritarizacijom, pojačanom vlastitom evaluacijom kao i s autoritarnim odnosom prema težim prijestupima. Također je ona povezana s pojačanom radnom aktivnosti prije tretmana, društveno—političkom aktivnosti u PPP, kao i činjenicom da je ispitanik postao roditelj.

Posebni subsistem predstavljaju faktori stavova superega s autoritarizacijom (F_4), autoritarni odnos prema težim prijestupima (F_{14}) i evaluacija vlastite vrijednosti (F_{20}), koji međusobno imaju najveće korelacije. Oni su, kao što je to prije navedeno, povezani s nekim aktivnostima u PPP. Moglo bi se pretpostaviti da je na formiranje navedenih stavova utjecao tretman, ali s obzirom da ti faktori stavova imaju mnogo veće koeficijente korelacije s aktivnostima prije tretmana, kao i činjenicom da su ispitanici postali roditelji, takvu hipotezu treba odbaciti, pogotovu zato što i dužina institucionalnog tretmana prije zavodskog ima praktično nulte korelacije. Dakle, neki drugi sklop agensa djeluje na formiranje superega i autoritarizacije, vjerojatno onaj koji ovim istraživanjem nije obuhvaćen.

* Moguće ih je dobiti od autora.

Iz analize matrice interkorelacije među faktorima I reda vidi se da se niti jednim posebno izoliranim faktorom ne može objasniti socijalna integracija. Faktori međusobno imaju veće ili manje veze te oni čine određene sklopove koji će se u prostoru II reda bolje uočiti. Ipak, utvrđene povezanosti pokazuju određene generalizirane tendencije koje treba uzeti u obzir bilo za dalja istraživanja, bilo za vođenje

određene politike tretmana i socijalno zaštitnih mjera. No, zanimljiva je tendencija da profesionalizirani rad (zavodski tretman i socijalni rad) nije bitno povezan s resocijalizacijom maloljetnika. To može biti djelomično i zbog selektivnog izbora varijabli, jer drugi indikatori koji se često spominju u odgojnom i socijalnom radu nisu bili dostupni objektivnijem prikupljanju podataka.

Tablica 2.

Faktori u prostoru II reda⁴
Sklop orthoblique faktora II reda

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	.16	.09	-.12	-.09	.08	.56	.05	.00	.11
2	-.03	.05	-.11	.04	.03	.06	-.02	.78	-.01
3	-.04	.57	-.01	-.18	.06	.09	.21	.24	.02
4	.75	.05	.01	-.06	-.08	.04	-.05	-.10	.07
5	.00	.05	.75	.11	-.04	.08	-.16	-.19	.00
6	.06	-.04	.25	.04	.44	-.14	.21	-.09	-.10
7	.18	-.13	-.28	-.03	.02	.36	-.29	-.06	.12
8	-.12	.03	-.06	.76	.02	.03	.08	.04	-.07
9	.32	-.04	-.13	-.12	-.11	-.10	.00	.03	.58
10	.57	-.08	-.17	-.01	.13	-.29	.05	.18	-.25
11	-.09	.10	-.15	.01	.08	.14	.75	-.11	.04
12	.15	.11	.34	.21	.01	-.29	-.15	.31	.10
13	-.12	.48	-.30	-.46	-.06	.01	-.05	-.06	-.09
14	.64	-.02	.11	-.17	.27	.05	.01	-.14	.03
15	.10	-.05	-.19	.03	-.27	-.14	.05	.12	-.54
16	.13	.25	-.37	.22	-.34	-.32	.05	-.06	-.14
17	.07	.21	-.12	-.03	.53	-.08	-.05	.11	-.21
18	.01	.01	.18	-.04	-.07	.70	.14	.22	-.14
19	-.12	.12	-.36	-.22	.22	.17	-.57	-.15	-.09
20	.67	.01	.09	.09	-.25	.06	-.02	.10	.04
21	-.04	-.63	.05	-.04	.02	.12	-.09	.44	.00
22	.04	.32	-.03	-.20	-.02	.14	.26	-.07	-.14
23	.26	.16	-.12	.42	.11	.07	-.06	-.11	.04
24	.03	.47	.13	.36	.05	.04	-.38	-.01	.05
25	.01	.64	.26	.13	-.03	.07	-.07	.19	.07
26	-.04	.01	.00	.13	-.09	.74	-.06	.00	-.01
27	.36	-.15	-.17	.11	.09	.32	.23	-.06	-.07
28	.06	.27	-.13	.12	.01	-.14	.10	.17	.47
29	-.04	-.05	-.07	.16	.02	-.01	-.12	.02	.11
30	-.06	-.07	-.09	.12	.67	-.05	-.01	.05	.11
31	-.26	-.12	-.07	-.02	-.07	-.06	.16	-.01	.51

⁴ Faktori u prostoru II i III reda potpunije su definirani zahvaljujući i informacijama o njihovim vezama s manifestnim varijablama. Tablice s ovim informacijama nisu štampane zbog njihove veličine, ali ih zainteresirani čitalac može dobiti na uvid u Zavodu za defektologiju.

Tablica 3.

Struktura orthoblique faktora II reda

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	.48	.17	-.38	.03	.13	.67	-.07	.00	.28
2	.07	.08	-.24	.12	-.06	.09	-.09	.79	.09
3	.05	.63	-.07	-.23	.08	.02	.32	.23	.06
4	.79	.15	-.33	.02	-.01	.38	-.16	-.08	.23
5	-.24	-.10	.69	.02	.00	-.11	-.04	-.27	-.18
6	-.14	-.04	.37	-.09	.47	-.23	.31	-.19	-.19
7	.50	-.09	-.52	.16	.02	.60	-.46	-.02	.31
8	-.05	-.01	-.11	.74	-.02	.09	-.06	.08	-.01
9	.43	.07	-.37	-.03	-.08	.18	-.09	.09	.65
10	.45	.02	-.24	-.01	.11	-.05	.00	.18	-.13
11	-.05	.24	-.03	-.11	.15	.03	.74	-.13	.04
12	-.07	.07	.29	-.24	-.01	-.32	-.02	.27	.00
13	.02	.51	-.23	-.45	-.05	-.02	.09	-.03	-.04
14	.63	.08	-.12	-.14	.34	.29	-.02	-.19	.14
15	-.02	-.05	-.05	.02	-.32	-.16	.02	.14	-.50
16	.14	.29	-.36	.21	-.36	-.15	.01	.05	-.06
17	.11	.24	-.09	-.06	.50	-.01	.03	.07	-.13
18	.18	.03	-.01	.03	-.04	.57	.04	.17	-.04
19	.14	.06	-.39	-.06	.13	.32	-.56	-.11	.05
20	.67	.09	-.27	.16	-.22	.34	-.16	.13	.18
21	-.09	-.64	.05	.06	-.05	.07	-.22	.41	-.01
22	.07	.38	-.01	-.25	.03	.07	.33	-.09	-.11
23	.42	.19	-.32	.47	.11	.33	-.18	-.06	.20
24	.17	.38	-.11	.40	.03	.17	-.36	.03	.12
25	.06	.59	.06	.10	-.02	.05	.03	.19	.08
26	.30	.01	-.27	.26	-.07	.75	-.22	.01	.15
27	.52	-.04	-.35	.17	.13	.50	.04	-.06	.10
28	.19	.34	-.31	.14	.02	.04	.07	.24	.53
29	.30	.03	-.76	.31	-.03	.28	-.29	.14	.32
30	.02	-.04	-.06	.10	.65	.03	.00	.00	.15
31	-.19	-.08	-.04	-.02	-.06	-.09	.14	.03	.43

Faktor 1.

Prvi faktor II reda definiraju oni faktori I reda koji ukazuju da se radi o povećanom superegu s autorijanizmom (F_4), evaluaciji vlastite vrijednosti (F_{20}), autoritarnom odnosu prema težim prijestupima (F_{14}), dužem vremenskom trajanju PPP (F_{10}), kao i tendencijom k zasnivanju vlastite obitelji (F_{27}).

Osim toga u okviru tog faktora pridružuju se i drugi koji pridonose njegovom

objašnjenju, a to su: povećana radna aktivnost u PPP (F_7) i periodu prije tretmana (F_9), smanjeni angažman centara za socijalni rad u PPP (F_{23}) i smanjena delinkventna aktivnost u PPP (F_1).

S obzirom na maksimalne projekcije varijabli iz manifestnog prostora na ovaj faktor, vidi se da duži PPP imaju relativno više projekcije. Ali još više imaju gotovo sve varijable superega i autoritarnizma.

Znači da se radi o faktoru koji upućuje na uspjeh u socijalizaciji, odnosno da je

socijalizacija povezana s generalnim faktorom superega i autoritarijanizma. Tim više može se očitovati uspjeh socijalizacije što se radi o dužem postpenalnom periodu.

Zato se s opravdanjem ovaj faktor može nazvati **faktorom socijalne adaptabilnosti**, koji je logično pozitivno usmjeren.

Faktor 2.

Faktori I reda koji s maksimalnim projekcijama definiraju ovaj faktor pokazuju da se radi o ispitanicima mlađe dobi (F_{21}), koji su manje angažirani u izvanškolskim aktivnostima (F_{25}) i stalnije borave u odgojnoj grupi (F_3), te da su centri za socijalni rad bili manje angažirani tokom tretmana (F_{22}). Drugi faktori I reda koji pridonose objašnjenju tog faktora II reda pokazuju da je stalnost boravka u domicilu bila veća (F_{24}) u postpenalnom periodu, ali i da je u periodu prije tretmana bila pojačana konstantnost u njihovom radu (F_{28}). Osim toga, dužina prethodnog institucionalnog tretmana bila je kraća (F_{17}), a pretežno su bili iz manjih urbanih sredina (F_{16}).

Varijable manifestnog prostora koje imaju najveće projekcije na taj faktor pokazuju da se koncentriraju one varijable koje ukazuju na stanje odgojnih grupa (manji broj štićenika, manje mijenjanje odgojne grupe i odgajatelja), povećana razina naobrazbe i adekvatniju stručnu spremu odgajatelja, ali i da se radi o mlađim ispitanicima, koji su završetkom tretmana bili mlađi i zavodski tretman im je trajao kraće vrijeme. Osim toga, roditelji su manje posjećivali maloljetnike, ali su zato oni posjećivali roditelje, a ni centri za socijalni rad nisu naročito posjećivali maloljetnike u zavodi-

ma. Smanjenja je bila aktivnost maloljetnika u izvanškolskoj aktivnosti.

S obzirom na takvu konstelaciju faktora I reda i varijabli u manifestnom prostoru moguće je taj faktor imenovati **faktorom uvjeta odgojnog rada**, koji je logično pozitivno usmjeren odnosno usmjeren prema boljim uvjetima odgojnog rada.

Faktor 3.

Maksimalne projekcije faktora I reda koji se koncentriraju uz ovaj faktor, s obzirom na njihovu homogenizaciju, pokazuju da se ovdje radi o nižoj razini formalnog obrazovanja (F_{29}), o smanjenom stručnom osposobljavanju u zavodima (F_5), kao i osobama iz manjih urbanih aglomeracija (F_{16}). Osim toga, faktori koji nemaju maksimalnih projekcija na taj faktor, a pridonose njegovom definiranju pokazuju da je stručna osposobljenost odgajatelja bila manja (F_{13}), da je bila manja izvanškolska aktivnost (F_{25}), ali da je stimulativno djelovanje socijalne zaštite tokom tretmana bilo povećano (F_{23}). Također je smanjena radna aktivnost u PPP (F_7), kao i društveno-politički angažman ispitanika (F_{19}), ali je zato nešto povećana delinkventna aktivnost (F_1) kao i prostituiranje (F_{12}), što je povezano i s kraćim postpenalnim periodom bez kršenja zakonskih normi (F_{10}). Osim toga, smanjena je bila radna aktivnost u periodu prije tretmana (F_9) kao i konstantnost u tom radu (F_{28}). Može se dalje uočiti tendencija da su to češće ispitanici koji još nemaju vlastite djece (F_{27}) s nešto pojačanim autoritarijanizmom prema nesposobnim osobama (F_6), ali i tendencija smanjene vlastite evaluacije (F_{20}), kao i smanjeni

superego s autoritarizacijom (F_4).

Ti faktori s maksimalnim i nešto sniženim projekcijama pokazuju da je socijalizacija u okviru tog faktora snižena, ali s obzirom na najveće koeficijente projekcija homogeniziraju se faktori u vezi sa sniženom stručnom i obrazovnom razinom.

Varijable iz manifestnog prostora koji imaju maksimalne projekcije na taj faktor odnose se također na sniženu obrazovnu i stručnu razinu, a isto tako pokazuju da ispitanici tendiraju slabijem uspjehu na radu, manjem zadovoljstvu drugih s njihovim uspjehom na radu ili da su nezaposleni, da među njima ima manje onih koji su roditelji i da im je slabiji ekstra standard. Osim toga, varijable socijalizacije i superega su s negativnim predznakom što upućuje na tendenciju devijantnog ponašanja, a i slabijeg superega.

S obzirom na takvu konstelaciju faktora I reda i varijabli vidi se da se ovdje radi o faktoru koji u prvom redu ukazuje na nedovoljno postignuto obrazovanje, koje je povezano s neadekvatno postignutim kvalifikacijama s obzirom na uvjete koje su ispitanici imali u zavodskom tretmanu. Prema tome, može se s opravdanjem taj faktor nazvati faktorom **aktivnog socijalnog statusa**, ali s obzirom na usmjerenje radi se o sniženom statusu, odnosno logično s negativnim predznakom.

Faktor 4.

Taj se faktor s maksimalnim projekcijama faktora I reda može smatrati dual faktorom, zato što obuhvaća povećano obrazovanje roditelja (F_8) i smanjen angažman socijalne službe u postpenalnom razdoblju (F_{23}). Drugi faktori I reda koji

nemaju maksimalne projekcije na taj faktor II reda mogu ga nešto pobliže objasniti, jer se pokazuje da se radi o smanjenoj migraciji (F_{24}), o većim urbanim sredinama (F_{16}), nešto povećanoj formalnoj razini obrazovanja (F_{29}), smanjenoj sociopatskoj aktivnosti (F_{22}) i prostituiranju (F_{12}).

Osim toga, smanjena je stručnost odgojatelja (F_{13}) u odgojnim grupama zavodskog tretmana, a ispitanici su tendirali da mijenjaju odgojne grupe (F_3), te je socijalna služba bila aktivnija tokom tretmana (F_{22}).

Varijable iz manifestnog prostora s maksimalnim projekcijama na taj faktor pokazuju da najveće vrijednosti imaju one koje opisuju obrazovanje roditelja, uvjete stanovanja, sređenost odnosa u obitelji, kao i povećane vrijednosti varijabli ekstra—standarda. Osim toga, varijable koje opisuju modalitete pomoći socijalne zaštite pokazuju da pomoć nije bila pružena jer nije bila potrebna, da je briga obitelji za maloljetnika nešto povećana i da se radi o maloljetnicima koji tendiraju većim urbanim aglomeracijama. Također sve varijable iz područja superega imaju pozitivne predznake, te tako tendiraju nešto povećanom superegu.

Moguće je s određenim oprezom, s obzirom na takvu konstelaciju faktora i varijabli, taj faktor imenovati faktorom **pasivnog socijalnog statusa**. U odnosu prema njegovu usmjerenju uočava se grupiranje maloljetnika s tendencijom više obrazovne razine roditelja.

Faktor 5.

Radi se o faktoru na koji faktor (F_{30})

(artefaktor) I reda ima najveće projekcije. S obzirom na homogenizaciju faktora I reda s maksimalnim projekcijama koncentriraju se u okviru tog faktora: kraći prethodni institucionalni tretman (F_{17}) (kraći boravak u nekom dječjem domu ili njega nije bilo), kao i povećani autoritarni odnos prema nesposobnim osobama (F_6). Osim njih s nemaksimalnim projekcijama pridružuju se: autoritarni odnos prema težim prijestupima (F_{14}), smanjena vlastita evaluacija (F_{20}), smanjeno okupljanje omladine (F_{15}) i manja urbana sredina (F_{16}).

Iz manifestnog prostora s maksimalnim projekcijama na taj faktor koncentriraju se varijable iz različitog opisa boravka u raznim institucijama prije zavodskog tretmana, kao i varijable koje opisuju autoritarizam. S obzirom na predznake radi se o izrazitijem generalnom autoritarizmu, ali i tendenciji smanjenog superega.

S obzirom na takvu konstelaciju faktora I reda čini se da je autoritarizam kao i smanjena vlastita evaluacija povezan s kraćim boravkom u institucijama prije tretmana.

S određenim oprezom taj se faktor može nazvati faktorom **boravka u zavodu prije tretmana**, ali s logično negativnim predznakom, tj. veće vrijednosti tog faktora ukazuju na smanjeni boravak ili odsutnost boravka u zavodu prije tretmana.

Faktor 6.

Homogenizacija faktora I reda u okviru tog faktora II reda pokazuje da se s obzirom na maksimalne njihove projekcije radi o prestanku ili smanjenju sociopatske

(F_{26}) i delinkventne (F_1) aktivnosti, nebavljenju prostitucijom (F_{12}), eliminiranju druženja s prostituiranim grupama (F_{18}) i poboljšanju radne aktivnosti (F_7). K tome s maksimalnim projekcijama pridružuje se pojačana aktivnost u društveno-političkim organizacijama (F_{19}) i roditeljski status (F_{27}).

Manifestne varijable također su u skladu s uspješnom socijalizacijom, pogotovu one s maksimalnim projekcijama.

S opravdanjem, taj se faktor može nazvati faktorom **socijaliziranog ponašanja u postpenalnom razdoblju** s logično pozitivnim predznakom.

Faktor 7.

Maksimalne projekcije faktora I reda na taj faktor pokazuje da se radi, s obzirom na homogenizaciju, o osobama ženskog spola (F_{11}), koje nisu aktivne u društveno-političkim organizacijama (F_{19}). Ostali faktori, koji s nemaksimalnim projekcijama pridonose opisu tog faktora, pokazuju da je radna aktivnost u postpenalnom periodu smanjena (F_7), da je povećana migracija (F_{24}), smanjena je formalna obrazovna razina (F_{29}), kao i smanjen angažman centara za socijalni rad tokom tretmana (F_{22}), ali i tendencijom pozitivnog roditeljskog statusa (F_{27}).

Varijable manifestnog prostora najbolje opisuju spol, društveno-političku neaktivnost kao i neadekvatni radni angažman.

S opravdanjem taj se faktor može nazvati faktorom **spola**, ali s obzirom na njegovo usmjerenje, pokazuje da se radi o ispitanicima ženskog spola koji su pretežno neaktivni u postpenalnom periodu.

Faktor 8.

S obzirom na maksimalne projekcije radi se o uniknom faktoru koji obuhvaća osnovno obrazovanje u ustanovama (F_2). Sa znatno nižim projekcijama detaljnije ga opisuju starija dob (F_{21}) i povećano stručno osposobljavanje u ustanovama (F_5), što je logično povezano. Osim toga, pridružuje se poboljšani odgojni rad (F_3), kao i nešto povećana konstantnost u radu prije tretmana (F_{28}). Uz to pridružuje se smanjena društveno-politička aktivnost u postpenalnom periodu, ali se zato tom faktoru pridružuje s osrednjim projekcijama prostituiranje (F_{12}).

Varijable s maksimalnim projekcijama na taj faktor opisuju osnovno školovanje. Osim toga, one iz područja autoritarizma imaju niske, ali negativne projekcije, što ukazuje na tendenciju k liberalnijem odnosu prema društvenim regulativima, a većina varijabli superega ima praktično nulte korelacije. Dakle, radi se o faktoru koji izdvaja one starije ispitanike koji su završili stručno osposobljavanje i koji se prostituiraju, te imaju liberalniji odnos prema društvenim regulativima.

S određenom oprežnošću taj se faktor može nazvati **faktorom uvjeta obrazovnog rada**, koji je usmjeren smanjenom osnovnom, a povećanom stručnom osposobljavanju.

Faktor 9.

Taj faktor homogenizira one faktore I reda s maksimalnim projekcijama koji pokazuju uspješniju radnu aktivnost (F_9) i konstantniji rad (F_{28}) u periodu prije tretmana. Osim njih pridružuje se smanjeno

okupljanje omladine u prebivalištu (F_{15}) kao i F_{31} koji je zapravo nusprodukt faktorizacije. Osim tih faktora I reda s maksimalnim projekcijama pridružuje se: smanjena delinkventna (F_1) i povećana radna (F_7) aktivnost u postpenalnom periodu, a i nešto povećana razina obrazovanja ispitanika (F_{29}) uz tendenciju nešto povećanog superega s autoritarizmom (F_4) i smanjenom pomoći socijalne zaštite u postpenalnom periodu (F_{23}).

Manifestne varijable s maksimalnim projekcijama ukazuju na aktivnost ispitanika u periodu prije tretmana, uredniji njegov izgled, smanjeno okupljanje omladine kao i redovitost pohađanja zaposlenja. Osim toga, sve su varijable devijantnog ponašanja usmjerene prema neočitovanju delinkventne i sociopatske aktivnosti prije i poslije tretmana.

S obzirom na konstelaciju faktora i varijabli, moguće je deveti faktor nazvati **faktorom ponašanja u periodu prije tretmana**, s logično pozitivnim usmjerenjem.

Relacije među faktorima II reda

Faktori II reda, odnosno determinante koje na generalniji način mogu objasniti fenomenologiju ponašanja ispitanika u socijalnom ponašanju nakon tretmana pokazuju da se one svode na ove (uzevši u obzir logično njihovo usmjerenje):

1. Socijalna adaptabilnost (+)
2. Uvjeti odgojnog rada (+)
3. Aktivni socijalni status (—)
4. Pasivni socijalni status (+)
5. Boravak u zavodu prije tretmana (—)
6. Socijalizirano ponašanje (+)
7. Spol (+)
8. Uvjeti obrazovnog rada (+)
9. Ponašanje prije tretmana (+)

Prema tome, pomoću nabrojanih faktora II reda općenitije se može objasniti socijalizacija ispitanika nakon tretmana. Razumljivo je da su neki više, a neki manje

međusobno povezani, a najbitnije izolirani faktori koji su u središtu našeg ispitivanja su socijalna adaptabilnost (F_1) i socijalizirano ponašanje (F_6).

Tablica 4.

Korelacije orthoblique faktora II reda

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1.00	.15	-.42	.08	.06	.44	-.15	.01	.22
2		1.00	-.15	-.06	.03	.03	.17	.03	.07
3			1.00	-.16	.05	-.33	.18	-.14	-.28
4				1.00	-.05	.17	-.20	.07	.09
5					1.00	.05	.08	-.02	.04
6						1.00	-.19	-.02	.20
7							1.00	-.05	-.08
8								1.00	.07
9									1.00

Inspekcijom matrice interkorelacije među faktorima (Tablica 4) može se uočiti da su koeficijenti korelacije relativno niski.

Najveći koeficijenti korelacije, premda osrednji, postignuti su između faktora socijalne adaptabilnosti (F_1) i aktivnog socijalnog statusa (F_3), te socijaliziranog ponašanja (F_6). Osim njih osrednji je koeficijent korelacije dobiven između faktora aktivnog socijalnog statusa (F_3) i socijaliziranog ponašanja (F_6). Prema tome ta tri faktora čine poseban subsistem koji ulazi u područje socijalnog ponašanja nakon tretmana, odnosno, može se i logično pretpostaviti da je socijalizacija generalno povezana sa socijalnim statusom, socijaliziranim ponašanjem i socijalnom adaptabilnosti ispitanika.

Zanimljivo je uočiti detaljnije veze socijaliziranog ponašanja (F_6) sa svim izoliranim faktorima kako bi ono moglo biti objašnjeno.

Socijalizirano ponašanje, znači ono koje je u skladu s društvenim regulativima, od-

nosno ono kod kojeg nema delinkventne, a niti sociopatske aktivnosti ili jednostavnije rečeno ono koje nije devijantno, a najviše je povezano s faktorom socijalne adaptabilnosti (F_1). Premda je postignuta kvantitativno najveća povezanost između ta dva faktora, ipak je njihova zajednička varijanca relativno mala. Znači da socijalizirano ponašanje sa socijalnom adaptabilnošću ima samo oko 19% zajedničke varijance. Ako socijalnu adaptabilnost definiramo superegom koji je generalno okarakteriziran osjećajem dužnosti, ustrajnosti, odgovornošću, savjesnošću i usvajanjem moralnih principa, kao i autoritarijanizmom, koji je okarakteriziran rigidnim stavom u odnosu prema normama i predrasudama, ali i kao sklonost prema hijerarhijskim socijalnim odnosima, tada se socijalizirano ponašanje ne može objasniti samo tom psihološkom karakteristikom, jer još uvijek ostaje oko 81% neobjašnjeno. Povezanost superega i autoritarijanizma sa socijaliziranim ponašanjem dobiveno je i u

drugim istraživanjima u našoj zemlji (Mirović, Viskić—Štalc i Mejovšek, 1974; Kovačević, 1981; Mejovšek i Kovačević, 1982; Kovačević, 1982).

Vjerojatno da superego na osnovi rigidnosti ima utjecaja na socijalizirano ponašanje bivših maloljetnih delinkvenata zato što se karakteristike superega kruto usvajaju, te tako jednom usvojene teže se mijenjaju što za socijalizirano ponašanje može biti pozitivno. Može se pretpostaviti da neizražen superego s liberalnim odnosom prema društvenim regulativima pogoduje asocijalnom ponašanju kao i slabi superego s autoritarizacijom, budući da su tada učvršćene (teško promjenljive) one karakteristike koje su suprotne superegu.

Oko 10% zajedničke varijance ima socijalizirano ponašanje sa socijalnim statusom ispitanika. Premda numerički negativna korelacija, ona je s obzirom na logično usmjerenje faktora pozitivna, što znači, čim je bolje socijalizirano ponašanje, da će i aktivni socijalni status biti veći, i obratno. Ako se znade da je u socijalni status ispitanika uključena razina njegova obrazovanja i stručne osposobljenosti, tada se obrazovanjem koje je ispitanik dobio u zavodskom tretmanu jednim dijelom utjecalo na socijalizirano ponašanje.

Treba također istaknuti da je aktivni socijalni status, a time i posrednim putem razina stručne osposobljenosti u zavodu, povezan sa socijaliziranim adaptabilnošću. Prema tome može se pretpostaviti da stručno osposobljavanje u zavodima posrednim putem djeluje i na socijalnu adaptabilnost i socijalizirano ponašanje, ali nešto više na socijalnu adaptabilnost.

Takve su pretpostavke moguće, ali ako uvjeti obrazovanja u zavodima imaju

praktično nulte koeficijente korelacije sa socijalnom adaptabilnošću i socijaliziranim ponašanjem, tada se ranije pretpostavke ne mogu sasvim prihvatiti. Čak i uvjeti odgojnog rada u zavodima imaju praktično nultu korelaciju sa socijaliziranim ponašanjem, dok sa socijalnom adaptabilnošću samo oko 2% zajedničke varijance. Ne ostaje nam drugo nego da vjerujemo da u uvjetima odgojnog i obrazovnog rada u ustanovama, kako se oni provode, nismo mogli registrirati sve one fine „doživljaja“ koje se neprestano ističu kao presudne u zavodskom tretmanu. Zacijelo je da boravak u zavodu ima utjecaja na ličnost i ponašanje maloljetnika, ali ovim ispitivanjem nismo mogli utvrditi smjer tog djelovanja, nego samo da su uvjeti odgojnog rada nešto malo povezani sa socijalnom adaptabilnošću te vjerojatno preko nje i sa socijaliziranim ponašanjem.

Zanimljivo je da nešto veću međusobnu povezanost ima ponašanje maloljetnika prije tretmana sa socijalnom adaptabilnošću i socijaliziranim ponašanjem, no s uvjetima odgojnog i obrazovnog rada u zavodima. Ponašanje prije tretmana značajno je povezano sa socijalnom adaptabilnošću i socijaliziranim ponašanjem, odnosno može se reći da konstatirana povećana radna aktivnost i poboljšani kontinuitet u radu prije tretmana imaju utjecaja na ponašanje u periodu poslije tretmana.

Osim ovih konstatacija, oko 3% zajedničke varijance ima socijalizirano ponašanje s pasivnim socijalnim statusom te tako postoji, doduše mala, ali značajna povezanost između povećanog obrazovanja roditelja, ekstra—standarda i smanjenog angažmana socijalne službe u periodu poslije tretmana s poboljšanim socijaliziranim ponašanjem.

Spol ispitanika je također povezan sa socijaliziranim ponašanjem, kao i sa socijalnom adaptabilnošću. S obzirom na logično usmjerenje, tendencija je da muški ispitanici imaju nešto poboljšano socijalizirano ponašanje i nešto bolju socijalnu adaptabilnost od žena.

S obzirom na ove konstatacije moguće je zaključiti da je socijalizirano ponašanje poslije tretmana povezano prema rangu s: 1. socijalnom adaptabilnošću (u kojoj je uključen superego, autoritarizam i roditeljski status), 2. aktivnim socijalnim statusom (u kojem je uključena stručna osposobljenost i razina obrazovanja), 3. ponašanje prije tretmana (u kojem je uključena radna aktivnost i kontinuitet u radu (4. spolom (usmjeren prema muškom), 5. pasivnim socijalnim statusom (u kojem je naročito uključeno obrazovanje roditelja).

Osim toga, uvjeti odgojnog i obrazovnog rada u zavodima imaju međusobno praktično nulte korelacije, što pokazuje da se u postojećem stanju zavodskog tretmana ne može govoriti o jedinstvenom odgojno—obrazovnom radu, jer su te dvije kategorije praktično nezavisne. Uvjeti odgojnog rada su nešto malo povezani sa socijalnom adaptabilnošću i aktivnim socijalnim statusom, a obrazovni uvjeti aktivnim socijalnim statusom.

Uz pretpostavku da odgoj djeluje na transformaciju stavova, a na taj način i na transformaciju superega, odnosno socijalne adaptabilnosti, a povezano s time i na socijalizaciju ponašanja, tada u postojećim ispitanim uvjetima zavodskog tretmana, on nije izvršio presudan utjecaj.

Tablica 5.

Sklop orthoblique faktora III reda

Faktori trećeg reda

		1	2	3
Faktori drugog reda	1	.77	.08	-.13
	2	.29	.74	.13
	3	-.72	-.07	-.23
	4	.25	-.47	.16
	5	.14	.14	-.67
	6	.71	-.17	-.21
	7	-.27	.66	-.10
	8	.05	.12	.75
	9	.52	.12	.06

Tablica 6.

Struktura orthoblique faktora III reda

		1	2	3
1	.76	.03	-.08	
2	.24	.71	.11	
3	-.73	.00	-.28	
4	.29	-.50	.21	
5	.08	.18	-.67	
6	.71	-.20	-.14	
7	-.32	.68	-.16	
8	.10	.06	.75	
9	.52	.07	.09	

Faktori III reda

Faktor 1.

Prvi faktor u prostoru III reda obuhvaća s maksimalnim projekcijama faktore: socijalna adaptabilnost (F_1), aktivni socijalni

status (F_3), socijalizirano ponašanje (F_6) i ponašanje prije tretmana (F_9) iz prostora II reda, dakle sve one faktore koji su interpretirani kao nosioci pozitivnog postpenalnog ponašanja. Analizom faktora I reda, koji imaju maksimalne projekcije na taj faktor, može se zaključiti da uspješna radna aktivnost, smanjena delinkventna aktivnost i poboljšan superego i autoritarizam u postpenalnom periodu najviše pridonose njegovu objašnjenju. Osim toga, tome se pridružuje povećana formalna razina obrazovanja, roditeljski status, smanjena sociopatska aktivnost, radna aktivnost u periodu prije tretmana, povećano stručno osposobljavanje tokom tretmana, pozitivna evaluacija vlastite vrijednosti, povećana aktivnost u društveno-političkom angažmanu, dakle, svi oni faktori I reda koji opisuju poželjno ponašanje nakon tretmana. Varijable iz manifestnog prostora također opisuju takvo stanje.

Prema tome taj faktor najveće generalnosti obuhvaća sve faktore II i I reda kao i varijable nultog reda koje opisuju povoljno stanje s obzirom na socijalizaciju ispitanika, a najveće projekcije imaju oni faktori i varijable koje se odnose na ponašanje, rad, obrazovanje i superego. Zato se s opravdanjem taj faktor može nazvati faktorom **općeg socijalnog ponašanja u postpenalnom periodu**, razumljivo s logičnim pozitivnim smjerom.

Faktor 2.

Taj faktor s maksimalnim projekcijama uključuje faktore II reda: uvjeti odgojnog rada (F_2), spol (F_7) i pasivni socijalni status (F_4). Najveće projekcije imaju faktori II i I reda kao i manifestne varijable koje se

odnose na odgojni rad. S obzirom na njihovu homogenizaciju u okviru tog faktora može se uočiti da stalnije borave u odgojnoj grupi i da je osposobljenost odgajatelja bolja, ali da maloljetnici tokom tretmana nisu naročito aktivni u izvanškolskim aktivnostima. Dalje, radi se pretežno o mlađim ispitanicima, ženskog spola, kod kojih je tretman kraće trajao.

S određenim oprezom taj se faktor može nazvati **generalnim faktorom odgojnog rada tokom tretmana** s logično pozitivnim usmjerenjem.

Faktor 3.

On uključuje s maksimalnim projekcijama: uvjete obrazovnog rada (F_8) i dužinu boravka u zavodima prije tretmana (F_5) kao faktore II reda.

Vjerojatno je slaba pouzdanost tog faktora posljedica i činjenice što njime imaju najveće projekcije faktori artefakti iz prostora I reda (F_{30}) i (F_{31}). U okviru tog faktora III reda homogeniziraju se s maksimalnim projekcijama liberalniji odnos prema težim prestupima i prema nesposobnima, a naročito faktor smanjenog osnovnog obrazovanja. To zato što se radi o starijim maloljetnicima koji su imali kraći tretman. Varijable iz manifestnog prostora također potvrđuju te konstatacije, ali je nužno istaknuti da s tim faktorom, one iz područja socijalnog ponašanja, imaju praktično nulte projekcije. Naprotiv, sve varijable autoritarizma imaju negativne projekcije što upućuje na liberalizam, dok varijable iz područja superega imaju praktično nulte projekcije.

Taj faktor vrlo kompleksne prirode opisuje smanjeno osnovno i nešto povećano

stručno obrazovanje onih maloljetnika koji žive u manjim urbanim aglomeracijama, a po dobi su nešto stariji, iskazuju izraziti liberalizam prema društvenim regulativima i smanjen im je superego. Također tendiraju k delinkventnom, ali ne i sociopatskom ponašanju; nešto malo tendiraju višem formalnom obrazovanju. Taj je faktor u niskoj vezi s prostituiranjem, muškim spolom, kao i sa smanjenim statusom roditelja.

S obzirom na maksimalne projekcije s određenim oprezom taj se faktor može nazvati **faktor obrazovanja tokom tretmana**, i to logično s pozitivnim predznakom.

Tablica 7.

Korelacije među faktorima III reda

	1	2	3
1	1.00	-.07	.07
2		1.00	-.07
3			1.00

Relacije među faktorima III reda

Izolirana tri faktora III reda imenovana su kao faktori:

1. socijalnog ponašanja,
2. odgojnog rada i
3. obrazovnog rada

koji su međusobno praktično nezavisni. Prema tome, ponašanje nakon tretmana, provedeni zavodski tretman, sociodemografske karakteristike maloljetnika, njihovi stavovi i opći podaci mogu biti objašnjeni na najvišoj razini generalizacije pomoću socijalnog ponašanja maloljetnika, provedenog odgojnog i obrazovnog tretmana.

Budući da su ta tri faktora ortogonalni, oni praktično egzistiraju kao samostalne kategorije. Prema tome socijalizacija nije ovisna o odgojnom, a ni obrazovnom radu u zavodu, a odgojni je rad neovisan o obrazovnom. To ne znači da bi tako trebalo biti, ali ovdje se radi o analizi zavodskog tretmana od 1975. godine. Nužno je zato utjecati na promjenu rada u zavodima da on bude više povezan sa socijalnim ponašanjem maloljetnika nakon tretmana.

Te konstatacije imaju teoretsko i aplikativno značenje. Neke se usporedbe s ovim razmišljanjima mogu izvesti iz analiza rada u ustanovama SAD koje se bave tretmanom maloljetnih delinkvenata. U zaključcima tih analiza Dean i Reppucci (1974) smatraju da su nužne promjene u njihovim ustanovama za preodgoj, pogotovo što se konstatira da recidivira od oko jedne trećine do jedne polovine maloljetnika koji su bili pod tretmanom. Upozoravajući na neadekvatnost tretmana, autori ističu da su tokom ovog stoljeća učinjeni veliki naponi da se tretman maloljetnika intenzivira i prilagodi, ali ti su naponi bili, prema njima, usmjereni na promjenu metoda tretmana koji su uglavnom izjednačavali humanizam s rehabilitacijom. Time je učinjena pogreška, jer humana pomoć maloljetnicima nije nužno isto što i promjena njihovog ponašanja. Dalje, oni ističu da i ako se ta dva cilja (humanizam i rehabilitacija) kombiniraju, mala je vjerojatnost da će to rezultirati velikim promjenama u radu tih ustanova, kao što neki iskustveni podaci to pokazuju. Smatraju da bitnih promjena u radu tih ustanova neće biti dok se ne shvati da je glavni problem pomanjkanje znanja i nedostatak prihvatljive teorije tretmana u čijoj

su osnovi modeli tretmana. „Dok se ne prebrode ovi konceptualni deficiti, veći broj stručnjaka, manji broj slučajeva, veće plaće i bolja edukacija kadrova, neće se nikada riješiti problem, bez obzira na to što primijenjeni standardi zahtijevaju“ (str. 890).

Oni također smatraju da su mnoge promjene u korekcijskim programima bile preferirane, ali je to bio put koji je slijedila duga historija pogrešaka u radu s maloljetnicima, i to zato što programi nisu slijedili adekvatne teoretske koncepcije temeljene na uzrocima delinkventnog ponašanja ili razvijanju logičnih strategija u djelovanju na te maloljetnike.

Ako odgoj definiramo kao svjesnu i plansku aktivnost koja je usmjerena na psihički i tjelesni razvitak svestrane ličnosti u skladu s društvenim ciljevima, a obrazovanje kao postupak intelektualnog formiranja ličnosti i njezine kulturne i društvene svijesti, tada se može pretpostaviti, premda odgoj pretežno utječe na razvoj moralnih, a obrazovanje na razvoj intelektualnih kvaliteta ličnosti, da one čine jedinstvo u svjesnom i planskom djelovanju na formiranje čovjeka kao društvenog bića u skladu s određenim vremenom i prostorom. Zato se neprestano ističe odgojno—obrazovna djelatnost, a ne samo obrazovna ili odgojna, jer to nisu paralelni procesi, paralelne aktivnosti, nego su one i uzajamno uvjetovane.

Zavodski bi tretman također morao predstavljati jedinstvo odgojno—obrazovne djelatnosti, ali, na žalost, i on je replika općeg stanja. Naime, premda se ističe jedinstvo odgojno—obrazovnog procesa u okviru regularnog školskog sistema, mnogo je veće težište planske i svjesne aktivnosti usmjereno na obrazovnu kompo-

nentu nego na odgojnu, što je možda i posljedica svjesnog utjecaja na formiranje kadrova. Analizirajući situaciju u odgojnim i odgojno—popravnim institucijama do 1975. godine, može se pretpostaviti da je praktičan rad u okviru regularnog institucionaliziranog odgoja i obrazovanja prenesen i na ovo područje djelovanja. Vjerojatno zato ne možemo konstatirati povezanost između odgojne i obrazovne uloge tretmana, nego, naprotiv, njihov ortogonalan, nezavisan odnos. Nema sličnih istraživanja u području regularnog institucionaliziranog djelovanja na mladu generaciju, te se zato može teoretizirati o paralelizmu i uzajamnoj uvjetovanosti odgoja i obrazovanja, samo na osnovi intelektualne elaboracije pojedinih poznatih, historijski vrijednih autora. Kada bi takvo istraživanje postojalo, vjerojatno bi došlo do sličnih zaključaka.

Naime, treba istaknuti da psihosocijalna struktura osoba koje očituju poremećeno, a naročito antisocijalno ponašanje, nije identična osim osobama koje se ponašaju na uobičajen, prihvatljiv način (Kovačević, Momirović i Singer 1971; Kovačević 1981), te, prema tome, korekcija ponašanja, transformiranje ličnosti u skladu sa socijalnim ciljevima mora biti različita za tako kvalitativno različite, ali socijalno jednako vrijedne, psihosocijalne strukture ličnosti.

Iz matrice interkorelacija među faktorima vidi se da je socijalno ponašanje maloljetnika nakon tretmana sasvim posebna kategorija, koja se faktorom odgoja i s faktorom obrazovanja praktično nije povezana. Znači da primijenjeni odgoj i obrazovanje u zavodima, barem prema evidentiranim pokazateljima, nije bio u funkciji socijalnog ponašanja.

Neadekvatnosti primijenjenih postupaka

dolaze tim više do izražaja kada se konstatira povezanost socijalnog ponašanja sa socijalnom adaptabilnošću, a preko nje sa superegom i autoritarizmom. Dok je formirani superego i autoritarizam bio u minimalnoj povezanosti s uvjetima odgojnog i obrazovnog rada u ustanovama, socijalna adaptabilnost ima praktično nulte korelacije s odgojno—obrazovnom djelatnošću. Znači da metode zavodskog tretmana nisu bile usmjerene na transformaciju osnovnih društvenih stavova, a što bi trebala biti bit tretmana. To se vidi i po tome što u onim tretmanskim institucijama gdje su predtretmanska ponašanja maloljetnika bila najteža, bilo je najmanje zastupljeno posebno formiranih kadrova za takav rad. Nije zato slučajno da je sistem uobičajenog pedagoškog rada u školama primijenjen u tim institucijama neadekvatan.

To može biti ilustrirano podacima da je u OPD Glina (koja obuhvaća oko 40% uzorka) samo oko 7% maloljetnika bilo pod tretmanom defektologa, a u OPD u Slav. Požegi oko 76%. Premda je relativno visok postotak maloljetnika bio pod defektološkim tretmanom, niti jedan stručnjak nije završio Visoku defektološku školu, ili Fakultet za defektologiju, nego samo više obrazovanje. Nužno je istaknuti da je u cjelokupnom uzorku maloljetnika, njih samo oko 13% bilo pod utjecajem defektologa koji su završili visoki stupanj obrazovanja. Korelacija između razine obrazovanja odgajatelja i njihove stručne adekvatnosti iznosi .53 odnosno, te dvije varijable imaju 27% zajedničke varijance, odnosno može se kazati da se razina obrazovanja i adekvatna stručna sprema u tretmanu maloljetnika pre pokriva u 27% slučajeva.

Razumljivo je da ni sama činjenica da

je netko formalno završio adekvatan studij ne garantira uspjeh, jer u formiranje kadrova pripada i odgovarajuća filozofija tretmana.

Neće biti suvišno ako se iznesu mišljenja Deana i Reppuccia (1974) koji su analizirali sistem rada u zavodskom tretmanu maloljetnika u SAD. Analizirajući kvantitetu i kvalitetu profesionalnog osoblja koje radi u institucijama za maloljetne delinkvente, zaključuju: „Dok nekoliko institucija ima adekvatno osoblje u odnosu prema kvantiteti i osposobljenost, mnoge druge ne udovoljavaju predloženim standardima. Čak i one ustanove koje imaju odgovarajuće osoblje često su usmjerene prema tradicionalnoj koncepciji, koja je u praksi sve više nepouzdana, te je sve očitije da karakteristike klijenata traže promjene u filozofiji, metodama i sposobnostima osoblja“ (str. 874).

Razumljivo je da stručni kadrovi sami po sebi ne mogu riješiti problem resocijalizacije maloljetnika, ali oni mogu umnogome pridonijeti u adekvatnom utjecaju na transformaciju njihove ličnosti, koja tako može biti podobnija za resocijalizaciju, odnosno da se lakše integrira u svoju socijalnu sredinu.

5. ZAKLJUČAK

Na najvišoj razini generalizacije izolirana su tri ortogonalna generalna faktora: socijalno ponašanje u postpenalnom periodu, odgojni rad i obrazovni rad u toku tretmana.

Socijalno ponašanje maloljetnih delinkvenata u postpenalnom periodu definirano je socijalnom adaptabilnosti, aktivnim socijalnim statusom i socijaliziranim

ponašanjem. Uspješna radna aktivnost, smanjena delinkventna aktivnost i povišeni autoritarizam i superego glavne su karakteristike uspješne socijalne integracije. Uspješnoj socijalnoj integraciji također pridonose: povišena formalna razina obrazovanja, povišen pasivni socijalni status, smanjena sociopatska aktivnost, radna aktivnost prije tretmana, stručno osposobljavanje tokom tretmana, kao i društveno-politički angažman nakon tretmana.

Faktori odgojnog i obrazovnog rada u toku tretmana, iako generalnog značenja, znatno su užeg opsega. Odgojni i obrazovni rad u toku tretmana nisu jedinstveni proces, već su nezavisne kategorije. Socijalno ponašanje maloljetnih delinkvenata nakon tretmana nezavisno je od odgojnog i obrazovnog rada u ustanovama za odgoj i preodgoj; ako neki utjecaj postoji, minimalnog je djelovanja.

6. LITERATURA

1. Bosnar, K. i F. Prot, TRICH—Algoritam i program za hijerarhijsku faktorsku analizu pod komponentnim modelom. III međunarodni simpozij „Kompjuter na sveučilištu“, Cavtat, 1981.
2. Dean, Ch. W. and N. D. Reppucci, Juvenile correctional institutions. (in) Glaser, D. (ed.) Handbook of criminology. Rand Mc Nally, Chicago, 1974.
3. Kovačević, V., K. Momirović i M. Singer, Razlike u strukturi ličnosti između delinkventne i nedelinkventne populacije, Defektologija, 1971, God. 7, br. 2, str. 3–8.
4. Kovačević, V., Problemi resocijalizacije maloljetnika s delinkventnim ponašanjem, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Izdavački centar Rijeka, Zagreb – Rijeka, 1981.
5. Kovačević, V., Uspješnost resocijalizacije određena na osnovi psiholoških, socioloških i tretmanskih varijabli, Defektologija, 1982, Vol. 18, br. 1–2, str. 111–121.
6. Mejovšek, M. i V. Kovačević, Povezanost efikasnosti resocijalizacije s nekim osnovnim socijalnim stavovima maloljetnika s delinkventnim ponašanjem, Defektologija, 1982, Vol. 18, br. 1–2, str. 135–143.
7. Momirović, K., N. Viskić—Štalec i M. Mejovšek, Relacije kognitivnih i konačnih karakteristika maloljetnih delinkvenata i efikasnosti resocijalizacije nakon penalnog tretmana, Defektologija, 1974, God. 10, br. 1–2, str. 155–173.
8. Štalec, J. i K. Momirović, Ukupna količina valjane varijance kao osnov kriterija za određivanje broja značajnih glavnih komponenata, Kineziologija, 1971, Vol. 1, br. 1, str. 77–81.

Summary

Data on treatment characteristics, efficacy of resocialization, sociological characteristics, general social attitudes as well as some general characteristics of subjects (the total of 168 variables) were collected in a sample of 628 juvenile delinquents in their post-penal period. The hierarchical method of factor analysis was applied to the data. Thirty one factors were isolated in the first-order space, nine factors in the second-order space, and three factors in the third-order space, respectively.

The three orthogonal general factors obtained in the space of the greatest generalization were interpreted as a factor of social behaviour in the post-penal period, the factor of educational work and the factor of school education in the course of the treatment.